

Polítiques d'immigració versus polítiques de l'immigrant

1. Introducció

Quina relació podem establir entre migració, pobresa i processos d'exclusió? Sense ser, ni de bon tros, una relació automàtica, se'n poden diferenciar diversos nivells. És evident que ni tots els immigrants són exclosos o pobres i que ni tots els pobres i els exclosos són immigrants. Buscar una relació a qualsevol preu entre aquests tres termes pot resultar perillós, així com seria il·lusori pretendre que no hi hagués relació entre els tres fenòmens. De fet, la migració pot estar lligada, en major o menor grau, segons el cas, a processos de pauperització i d'exclusió.

Si ens interessem per les seves causes constatem que la migració pot ser conseqüència d'una diversitat de factors, entre els quals podríem anomenar la precarietat socioeconòmica de certes classes i grups socials en la “seva” societat. Una part dels membres d'aquests grups, no necessàriament els més pobres, s'expatrien per buscar un futur millor en un altre estat. Alguns marxen perquè hi ha una crida de mà d'obra, altres perquè creuen que les oportunitats de sortir-se'n seran més grans en un altre context.

Un altre factor és la violència política o socioeconòmica que empeny una part de la població a expatriar-se per preservar la seva seguretat. La violència política pot prendre forma en conflictes inter-ètnics, guerres civils, dictadures, conflictes entre estats, revolucions, contrarevolucions, etc. La violència socioeconòmica s'expressa a través dels projectes, com la construcció de grans barreres, l'explotació minera, etc., que obliguen els habitants d'una regió a desplaçar-se, a més es manifesta per una mala gestió dels recursos que porten la fam a grups sencers. De vegades són factors ecològics que obliguen a desplaçar-se a la població com per exemple la sequera o les inundacions (Bolzman, 1996).

En les situacions esmentades l'emigració és una manera d'escapar de la pobresa i/o de l'exclusió, és una de les possibles temptatives de sortir d'una situació percebuda com a bloquejada i perillosa en la pròpia societat. És doncs una aposta per l'avenir, una temptativa per millorar les condicions de vida o retrobar una certa seguretat.

* *Nota de la Redacció:* els articles del monogràfic han estat traduïts, amb el consentiment dels autors, respectant la literalitat del discurs original en les ponències.

En quina mesura els immigrants poden guanyar la seva aposta depèn, en part, dels seus recursos i de la capacitat d'espavilar-se, però sobretot de les polítiques d'immigració i d'asil dels estats receptors. En efecte, l'estatut jurídic amb què se'ls accepti o refusi influenciarà decisivament en les oportunitats d'aconseguir un lloc a la societat de destí o de ser considerats, d'entrada, com a exclosos així com sobre les possibilitats d'accés al mercat de treball i al sistema de seguretat social en els mateixes condicions que els autòctons. L'estatut jurídic —o la seva absència— és doncs una de les claus de volta de la inserció o de la precarització o exclusió. Els estats receptors disposen, de fet, d'un poder considerable sobre el destí dels immigrants: amb les seves polítiques defineixen el camp de les possibilitats que se'ls dona.

Els estats receptors d'immigracions de treball se situen principalment al Nord del planeta; en els últims trenta anys han acollit prop de 35 milions d'immigrants. Per contra, els prop de 34 milions de refugiats i desplaçats per raons de violència política es troben principalment als països del Sud i l'Est d'Europa que, malgrat la seva bona voluntat, tenen pocs mitjans materials per permetre'ls sortir de la precarietat i la pobresa. De fet, els refugiats sobreviuen en camps provisionals, esdevinguts permanents, gràcies majoritàriament a l'ajuda humanitària internacional. Aquest ajut no s'inscriu en el marc de les polítiques d'integració a llarg termini: resol el més urgent però no dona veritables perspectives.

Què passa amb els immigrants ja instal·lats en els països del Nord i amb els qui hi acaben d'arribar? Les polítiques d'immigració i d'asil elaborades per aquests estats són motors d'inserció o d'exclusió? Quin marge de maniobra deixen als immigrants perquè puguin mobilitzar els seus recursos i escapar de la pobresa? Són les qüestions que abordarem més en detall en aquesta exposició. Abans de respondre-les convé precisar un cert nombre de nocions com polítiques relatives als immigrants, a la pobresa i l'exclusió, així com les relacions entre elles.

***L'estatut jurídic
—o la seva
absència— és
doncs una de
les claus de
volta de la
inserció o de la
exclusió***

2. Polítiques d'immigració i polítiques de l'immigrant: quin rol pren la ciutadania?

Segons Tomas Hammar podem distingir dos aspectes diferents de les polítiques relatives als immigrants: d'un costat la “*immigration policy*” (política d'immigració), és a dir, la regulació dels fluxos i el control dels immigrants i estrangers —condicions d'admissió, tipus de permisos atorgats i garanties lligades a l'estatut de resident—; de l'altre costat la “*immigrant policy*”, que comprèn totes les qüestions relatives als immigrants residents, com per exemple les condicions de treball i d'allotjament, l'accés als drets

i serveis socials, les oportunitats educatives i la formació lingüística, les activitats de lleure i les associacions voluntàries, la participació en sindicats i en la vida política (Hammar, 1985, pàg. 9).

Aquests dos tipus de polítiques poden semblar contradictòries: una té en compte principalment els interessos de l'estat receptor, l'altra les necessitats dels immigrants; una apunta al control dels immigrants, l'altra s'interessa per la seva integració. En tot cas, estan específicament destinades als immigrants i no al conjunt de la població resident en un estat.

Els estats democràtics també tenen entre les seves preocupacions centrals la lluita contra la pobresa i l'exclusió del conjunt de la població resident en el seu territori. No existeix una definició clara o consensuada de la **pobresa**. Una definició molt àmplia vindria a considerar que es tracta de la impossibilitat de satisfer les necessitats considerades fonamentals en una societat concreta (To Wnsend, 1979). A la pràctica, allò que anomenem llinar de la pobresa, és una definició relativa de tipus estadístic: per exemple, el 1987, la CE va adoptar com a llinar de referència la meitat de la renda mitjana nacional. Aquest criteri permet definir un interval de rendes corresponent a una situació de pobresa en països de nivells de vida tan diferents com Alemanya i Grècia. En el fons, el llinar de la pobresa és menys conceptual que d'intervenció (Marazzi, 1994), que fixa el nivell a partir del qual la responsabilitat social de l'Estat es compromet.

En referència a l'**exclusió** tampoc hi ha una definició consensuada. Certs treballs importants subratllen que s'entra en una zona d'exclusió quan es perd el propi estatus en la societat, definit pel treball que es fa, i quan es perden els vincles socials, el lloc dins una xarxa familiar, amical, associativa. Quan una de les dimensions manca –el treball, el vincle social– es pot dir que la persona es troba en una zona de vulnerabilitat on té un alt risc de caure en la precarietat (Castel, 1994; Eckmann, 1997), si la comunitat no intervé per sostenir-la.

En quina mesura aquestes definicions generals afecten els immigrants? Imaginem una persona que treballa i que té una xarxa social amb la qual pot comptar quan vagin maldades. A més, disposa d'una renda superior al llinar de pobresa. Podem dir, en certa mesura, que aquesta persona escapa a la pobresa i a l'exclusió? Sens dubte la reflexió guanyaria en claredat si tinguéssim en compte una altra dimensió, la que exposa un gran especialista com Marazzi, a Suïssa: les qualificacions socials necessàries per fer valorar els propis drets com a ciutadà. En aquest tema pren l'afirmació de Hannah Arendt, segons la qual *"el dret a tenir drets"* és una dimensió fonamental del reconeixement de l'ésser humà com a ple membre de la societat (Caloz-Tschopp, 1997).

En les societats contemporànies els drets del ciutadà generalment estan lligats a la nacionalitat. Són de diversos tipus: civils, socials, econòmics, polítics, culturals. Els **drets civils**, tals com la llibertat de moviment, d'expressió, de reunió, de treball, el dret a viure en família, l'accés igualitari als tribunals de justícia, són la base de les societats democràtiques. Aquests drets es consideren adquirits pels nacionals en la gran majoria dels estats industrialitzats. Ens podem preguntar si les polítiques d'immigració garanteixen als immigrants l'accés a les llibertats que protegeixen el ciutadà contra l'arbitrari i impedeixen la seva exclusió de la vida en comú.

Els altres drets concerneixen la "*immigrant policy*" (política de l'immigrant) i concedeixen als immigrants la possibilitat de participar, amb igualtat de condicions que els autòctons, en les diverses esferes de la vida social, econòmica, cultural i política de la societat de residència.

Els **drets socials** són contemporanis al desenvolupament de l'Estat social o Estat-Providència. Comporten, per exemple, l'accés a la protecció social (pla de pensions a la vellesa, atur, malaltia, accident, invalidesa, subsidis familiars) i el dret a l'educació. Aquests drets són fonamentals per evitar el risc de pauperització. Podem preguntar-nos en quines condicions els immigrants poden accedir a aquests drets.

L'altre vessant de la protecció contra el risc de pobresa i exclusió són els **drets econòmics**, per exemple el dret al treball. Aquest dret està menys desenvolupat en les societats industrialitzades, la major part de les quals no poden evitar l'atur crònic. A més dels factors propis de l'economia de mercat, podem preguntar-nos sobre el grau d'obertura del mercat de treball en relació als immigrants (poden accedir a qualsevol lloc de treball?), sobre el ritme d'entrada al mercat de treball (ens hem d'esperar per poder entrar-hi?), sobre els lligams entre participació en aquest i permís de residència (la pèrdua de la feina implica la pèrdua del permís de residència?) sobre tots els factors que poden influenciar en les condicions de vida dels immigrants en la societat de residència.

Els dos últims nivells tenen a veure amb els processos de pauperització que amb l'exclusió dels immigrants dels espais importants de la vida del país de residència, tals com l'esfera política i la cultural. Els presentaré breument, tot i que, a primera vista, la seva relació amb la nostra problemàtica és menys directa. Els **drets polítics** concerneixen la possibilitat d'exercir la sobirania al si de la comunitat política (Balibar, 1988), d'influenciar les orientacions de la comunitat a través de la formació i de la participació en els moviments, associacions, partits polítics, grups de pressió; d'escollir els seus representants i de ser escollits mitjançant el vot, tant a nivell local com nacional. Aquesta dimensió central de la vida democràtica és molt sovint fortament restringida

***Són residents
d'un Estat on no
són ciutadans, i
són ciutadans
d'un Estat on no
són residents***

als immigrants i s'argumenta per a això que són ciutadans d'un altre Estat. El problema és que són residents d'un Estat on no són ciutadans, i són ciutadans d'un Estat on no són residents, cosa que majoritàriament els priva de l'exercici dels drets polítics en ambdós Estats.

Els **drets culturals** comporten la possibilitat que un grup humà pugui conservar i transmetre la seva cultura a les noves generacions (llengua, religió), sense que això impliqui descartar les altres esferes de la vida social.

Les polítiques escolars, d'allotjament, de comunicació de l'estat receptor tenen una influència sobre la possibilitat que aquests grups mantinguin una identitat cultural específica.

Les polítiques relatives als immigrants poden possibilitar que aquests facin valorar els seus drets en cadascuna d'aquestes esferes i protegir-se del risc d'exclusió o, al contrari, poden limitar el seu accés a la ciutadania, empenyent-los així cap a una zona de vulnerabilitat. La polarització cap a la inserció o cap a l'exclusió està en funció de diverses variables, tals com la percepció del fenomen migratori, els objectius de la política relativa als immigrants elaborada per les autoritats del país de residència, el grau de consens que acompanyi la política migratòria del país d'arribada. Aquestes variables estan influenciades per la conjuntura econòmica, social i política local i internacional.

Per percepció entendrem l'atribució d'un caràcter més o menys desitjable a l'estada dels nousvinguts a la societat d'arribada, així com de la seva durada (definitiva o provisional). Aquesta percepció està lligada a l'explicitació que les autoritats fan dels seus objectius en aquest terreny (actuen en nom d'objectius demogràfics, econòmics, humanitaris i de seguretat?), així com a la concepció dominant de l'Estat-Nació que predomina en la societat en qüestió. Així, per exemple, si es defineix com una nació d'immigrants, el grau d'obertura envers la migració serà probablement més gran que si es defineix com una nació ètnicament homogènia.

La tesi que defensaré aquí és que en aquests darrers anys, als països del Nord, les polítiques d'immigració prenen avantatge sobre les polítiques de l'immigrant, dit d'una altra manera, el control tendeix a esdevenir molt més important que la integració. En efecte, encara que sovint aquestes dues dimensions siguin presentades com a complementàries —la primera encarregada de limitar l'entrada als nousvinguts i la segona d'afavorir una major igualtat d'oportunitats dels immigrants ja instal·lats—, a la pràctica la concepció de control dels fluxos migratoris pren tant partit en l'acció i el discurs polític que el conjunt d'immigrants, juntament amb els residents de llarga durada, es veuen debilitats.

Encara que cal reconèixer que les situacions poden ser molt diverses entre un estat i un altre, en aquesta exposició no puc altra cosa que fer evidents les tendències generals. En aquest context em sembla important subratllar que les polítiques d'immigració (juntament amb les d'asil) tendeixen a reduir de manera inquietant els drets dels immigrants provinents dels països del Sud, a més de limitar els drets civils més elementals. Els efectes de precarització i d'exclusió que en resulten poden ser molt importants.

Examinem primer que res els efectes de les polítiques d'immigració i d'asil sobre els drets civils dels immigrants, i després, la relació entre polítiques de l'immigrant i drets de ciutadania dels residents.

3. Polítiques d'immigració: de l'immigrant legítim a l'immigrant amenaçant

La funció principal de les polítiques d'immigració és posar límits a l'exercici dels drets civils per part dels immigrants, ja que no són considerats ciutadans en l'espai polític de destí. El primer límit que els és imposat fa referència a la possibilitat d'establir-se i de circular lliurement per l'interior de l'Estat receptor. En efecte, per als no nacionals aquest no és un dret individual sinó un dret sobirà de l'Estat. És aquest qui decideix, amb criteris més o menys arbitraris, l'admissió dels immigrants al seu territori, la durada de la seva estada, el tipus d'activitats que podran exercir i els drets de què podran gaudir.

Les polítiques d'immigració i asil s'han modificat profundament des de la segona Guerra Mundial en funció del context econòmic i polític. Finalitzada la guerra, les societats del Nord s'han de reconstruir i tenen necessitat de mà d'obra per a l'economia. L'origen de l'emigració massiva dels països perifèrics cap als països industrialitzats té com a fonament el reclutament actiu de mà d'obra per part dels empresaris, ajudats pels estats, amb l'objectiu d'omplir llocs de treball específics.

De fet, fins els anys 70, les migracions del Sud cap al Nord, estaven encoratjades pels estats receptors, que hi veien avantatges econòmics, la qual cosa ha estat certificada per la signatura de nombrosos acords bilaterals amb els països proveïdors de mà d'obra a fi de definir les modalitats de reclutament i d'ocupació, les condicions de residència, i certs drets dels immigrants. Aquests acords permeten als països importadors assegurar-se un control quantitatiu i qualitatiu dels futurs immigrants percebuts primer com a treballadors. El 1974 comptàvem a Europa Occidental 32 acords bilaterals. Aquests acords garanteixen alguns drets civils i socials als

immigrants però, en molts casos, no se n'asseguren altres com l'obtenció d'un permís de residència de llarga durada, la possibilitat de canviar d'empresari, el reagrupament familiar, l'accés a les prestacions d'atur...

Durant aquest període els moviments de refugiats i exiliats del Sud cap al Nord són molt restringits. Les persones que busquen refugi en estats industrialitzats, majoritàriament originaris dels països d'Europa de l'Est, són percebuts com a víctimes dels règims totalitaris en un context de guerra freda i obtenen l'asil sense grans dificultats; gaudeixen de drets civils i socials semblants als dels nacionals. Les coses canvien amb la crisi econòmica de mitjans dels anys 70, que tindrà conseqüències importants en els modes de gestió de la migració per part dels estats industrialitzats. Aquests es comprometen, amb polítiques restrictives, a assolir una "estabilització" dels efectius d'immigrants amb tot tipus de mesures, la principal de les quals és el tancament oficial de les fronteres a les noves migracions. Això significa un control estricte de noves entrades però també de les expulsions, la lluita contra els "clandestins", les incitacions al retorn amb una "ajuda al retorn"...

En aquest nou període la majoria dels estats receptors deixen de definir-se com a països reclutadors de treballadors immigrants i deixen de considerar legítim que n'arribin de nous al seu territori. D'aquesta manera, els factors d'atracció o de crida tendeixen a disminuir, mentre que els factors de partida s'amplifiquen i intensifiquen l'èxode de la població. Convé subratllar que aquests nous moviments migratoris no són independents de les polítiques d'extroversió econòmica encoratjades per la majoria d'estats occidentals i dels organismes financers internacionals tals com l'FMI i la banca privada¹.

Les mesures restrictives i proteccionistes preses durant els anys de crisi i ulteriorment revelen una inadequació total dels sistemes jurídics i administratius, tant nacionals com internacionals, que, massa lligats al concepte de territorialitat i d'Estat-Nació, no han sabut adaptar-se als nous

conceptes de mobilitat internacional i de mundialització de l'economia ni a l'adaptació espontània de l'emigració a les noves relacions econòmiques internacional. De fet, els mitjans utilitzats en la lluita contra la immigració il·legal seran, paradoxalment, la base dels mecanismes de la seva persistència i reproducció. En altres paraules, les mesures

contra la clandestinitat comporten clandestinitat. Podem, en aquest sentit, parlar de migració “clandestinitzada” més que de migració “clandestina”.

En efecte, el problema més gran dels últims anys, és que els immigrants no poden emparentar-se ni amb una categoria ni amb l'altra. Les legislacions selectives segons el seu origen geogràfic —com els Acords de Schengen a Europa, que faciliten la lliure circulació als ciutadans de la Unió Europea però que instauren el tancament de fronteres als vinguts dels països del Sud— i les revisions successives de les lleis d'asil en un sentit restrictiu, no deixen pràcticament cap oportunitat als immigrants del Sud de residir de manera regular en un nou Estat.

L'adopció de polítiques proteccionistes per part dels estats industrialitzats els obliga a perseguir aspiracions diferents de les que, d'altra banda, haguessin estat legítimes. La tendència a instaurar mesures de control fa créixer el fenomen de les migracions irregulars, la cadena migratòria que havia començat durant el període de reclutament oficial de mà d'obra continua fent-se sota noves formes.

En general els estats s'acomoden en una situació que pot ser qualificada d'esquizofrènica pel que fa a les migracions irregulars. D'una banda s'utilitza tot un arsenal jurídic i policíac per barrar els pas a immigrants a les fronteres, d'altra banda es fan ulls grossos al fet que els empresaris amb necessitats se serveixin d'aquests treballadors de baix estatus i no tinguts en compte. De fet, si hi ha treballadors “*en negre*” és perquè hi ha empresaris que els busquen i els contracten amb les condicions més precàries possibles (és el cas, per exemple, de l'economia domèstica). Tota forma de legalització els fa menys atractius, sobretot en períodes de recessió econòmica.

La conseqüència, pel que fa als fenòmens de pobresa i d'exclusió, és el creixement d'una categoria de persones sense *dret a tenir drets*, forçades a callar i a fer-se invisibles per poder subsistir, condemnades a espavilar-se en el món de la precarietat i de la marginalitat simplement perquè no posseeixen un passaport del color adequat. Es tracta d'un veritable fenomen d'exclusió institucional de persones la majoria de les quals treballa, té un sou i és inserida en xarxes socials de solidaritat informal que li permeten fer front a l'adversitat.

Una altra vessant d'aquesta producció oficial d'una categoria d'exclusos és el rebuig a prolongar, per un canvi de legislació, el permís de residència d'una persona que viu des de fa anys en un país. De cop, una persona que residia de manera absolutament legítima en un Estat esdevé un “*sense*

***El creixement
d'una categoria
de persones
sense dret a
tenir drets***

papers”, com va passar a França recentment amb la introducció de les lleis “Pasqua” o a Suïssa amb la supressió de l’estatut de temporer per als treballadors de l’Antiga Iugoslàvia.

És particularment inquietant, des del punt de vista de l’ètica dels drets humans, el fet que els estrangers que disposen de permís de residència no tinguin dret a buscar una protecció oficial contra la pobresa sota perill d’expulsió. És el cas de Suïssa, per exemple, on si un aturat sense drets, amb permís de residència anual, demana ajut a l’assistència pública s’arrisca a no poder renovar mai més el seu permís de residència (Ongarelli Loup, 1997).

Un exemple encara més inquietant és l’adopció de legislacions especials per a qui s’ha denegat l’asil en països com Suïssa o Alemanya. Aquests demandants rebutjats poden ser detinguts diversos mesos i tancats a la presó, en condicions d’arrestament més precàries que en presons normals, senzillament perquè se sospita que volen evitar-se un expedient d’expulsió. Aquí, el no respecte dels drets civils més elementals arriba fins a la privació de llibertat per raó d’un delicte que encara no ha estat comès (Dietrich, 1997).

Els fenòmens de vulnerabilitat social dels immigrants lligats a les polítiques de migració i asil no són la majoria però constitueixen fenòmens estructurals de les societats receptores. Certs estats (Itàlia, Espanya) es proposen lluitar de manera pragmàtica contra aquest rebuig mitjançant amnisties o regularitzacions periòdiques, però això no canvia els fons del problema.

4. Polítiques de l’immigrant: una ciutadania insuficient

La situació dels immigrants de llarga durada en els societats industrials és diferent. La majoria gaudeix de drets civils i socials semblants als dels nacionals. Malgrat tot, durant molts anys pateixen els efectes de les condicions d’arribada i de la manca de veritables polítiques d’integració. En efecte, durant molt temps les polítiques referents als immigrants consideraran les migracions com una aportació provisional de força de treball. No es fa l’esforç d’integració ja que es creu que es tracta d’una població de pas. Amb el temps, els reagrupament de les famílies esdevenen més i més freqüents, i no hi ha cap veritable política d’allotjament, de formació, d’escolarització, per a elles. En molts països, es retenen concentrades en allotjaments barats i no adaptats a les seves necessitats, en barris situats a la perifèria de les ciutats, amb infraestructures socials i escolars insuficients.

En un principi els immigrants no posen massa atenció a les seves condicions de vida en la societat de residència ja que majoritàriament també defineixen la seva estada en aquesta societat com a provisional, lligada al seu projecte de retorn a la seva societat d'origen. Malgrat tot, a mesura que el temps passa, comparen les seves condicions de vida amb les de la població de la societat de residència i es descobreixen pobres, se senten abandonats (Bolzman et al., 1997).

És el cas, per exemple, de les generacions nascudes o crescudes en les societats industrials. En diversos països estimen que l'accés a la igualtat d'oportunitats a nivell socioeconòmic no els és garantit, que pateixen una discriminació de fet. Mentre la legislació els permet un accés automàtic o gairebé automàtic a la nacionalitat del país de residència aquests joves esdevenen formalment ciutadans i es mobilitzen més fàcilment per tenir més drets a nivell social i econòmic (formació i ocupació) com els Beurs a França (Lapeironny, 1987) o els fills dels immigrants a Gran Bretanya. En altres països constaten que l'accés a la igualtat de drets formals els és barrat donada la complexitat dels expedients de naturalització (joves turcs a Alemanya) (Mehrlaender, 1989).

Els seus pares van ser reclutats per venir a treballar a les societats industrials ja que llavors eren joves i tenien bona salut. Van passar controls sanitaris a la frontera i, com a mitjana, tenien més bona salut que la població de la mateixa edat en la societat de residència, fins al punt que es parlava de "*healthy migrant effect*". Però sovint ocupaven llocs de treball poc qualificats en sectors on han de matar-se a treballar. A més, estaven exposats a riscos d'accident i d'invalidesa. Així, molt d'ells van haver d'abandonar el món del treball, per raons de salut, abans d'arribar a l'edat de la jubilació. Per fer front a les seves necessitats disposaven d'una petita pensió d'invalidesa.

Aquest cop parlem de "*exhausted migrant effect*". Degut a la seva baixa qualificació van ser acomiadats en períodes de crisi econòmica o de reestructuració de l'empresa i van viure períodes d'atur de llarga durada. Amb la jubilació, n'hi ha molts que s'adonen que el retorn, que formava part del seu projecte d'emigració, és difícil, sigui per raons afectives (els fills no retornaran), sigui perquè el retorn sovint implica la impossibilitat de transferir certes prestacions socials a les quals tindrien dret asil s'haguessin quedat en el mateix espai nacional (pensió d'invalidesa o de vellesa, per exemple). En efecte, els sistemes de seguretat social han estat pensats en referència al model de treballador sedentari, que no ha abandonat el territori nacional, cosa que no afavoreix el treballador immigrant (Bolzman et al., 1996).

L'immigrant es pregunta llavors sobre l'adequació de les seves necessitats i aspiracions en tant que persones grans i sobre la política de vellesa de les societats de residència que no ha estat pensada per incloure'ls en les institucions destinades a les persones grans. A França trobem magrebins vells amb mala salut vivint en residències, pensades per a treballadors joves, que no tenen les estructures necessàries per acollir-los (Vandromme, 1996). A Alemanya rarament es disposa d'infraestructures i de formes d'organització adequades per als turcs de religions musulmanes (cuiners, llocs de culte, dies de festa) (Informationdienst, 1993).

Aquests són alguns exemples que evidencien la vulnerabilitat social de certes categories d'immigrants residents i de llurs dificultats per fer valer els seus drets com a ciutadans. De fet, les polítiques socials, malgrat les bones intencions, no arriben a satisfer, en la majoria de situacions, les desigualtats ni les fragilitats produïdes per les polítiques d'immigració².

5. Efectes de les polítiques d'immigració: cap a una nova societat de castes?

El fet d'haver relacionat les nocions de pobresa i d'exclusió amb la de ciutadania ens ha permès comprendre que la precarietat i la vulnerabilitat de certes categories d'immigrants no són únicament el resultat de factors socials, com l'entorn social d'origen o un baix nivell d'escolaritat, encara que això també tingui un rol en la situació. Moltes de les dificultats que troben els immigrants estan lligades sobretot a les limitacions dels seus drets de ciutadania per les polítiques d'immigració. Per tal de reprendre l'expressió de Norial (1991), el fet de ser "*mutilats de la nacionalitat*" fa molt fràgil la seva situació. En efecte, no gaudeixen de la protecció de llur estat d'origen però tampoc no es beneficien dels seus drets en les societats on resideixen. A això s'hi afegeix una paradoxa suplementària: alhora que observem un moviment de fragilització dels estatuts jurídics dels nous immigrants i de precarització de les seves condicions de vida, assistim a una estigmatització dels immigrants residents com a bocs emissors d'un cert nombre de problemes que tenen les societats occidentals: atur estructural, afebliment de la protecció social, delinqüència, droga, violència quotidiana, isolament social. Els moviments xenòfobs els fan responsables de tots els mals del país i atribueixen a la reducció del nombre d'immigrants el do màgic de resoldre tots els problemes socials. Així, al seu estatut fràgil s'hi afegeix l'acusació de ser, ells mateixos, vectors de pobresa.

Aquest discurs, tan odiós i allunyat dels fets com sembla, troba un cert eco dins els estats. Els governs, tot i que reclamin els principis dels drets humans

i s'adhereixin a les Convencions Internacionals que condemnen el racisme, es deixen endur per pressions nacionalistes, com ja hem vist, i adopten mesures restrictives i desigualitàries respecte els immigrants. En el fons podem tenir la impressió que la universalitat dels drets humans s'atura a la frontera de la pertinença a la comunitat política i que l'estranger (sigui immigrant, demandant d'asil, apàtrida o "*sense papers*") no té accés als mateixos drets que l'autòcton, percebut com a ciutadà. No estarem davant l'emergència d'una societat on hi hagi ciutadans complets que gaudeixin dels drets de ciutadania i residents que s'hagin d'acontentar amb ser tolerats? Podem anar més lluny i demanar-nos si no estem assistint a l'emergència d'una nova societat de castes on el fet de néixer en un cert entorn social, més aviat en un país i no en un altre, impedeix l'accés al dret de tenir drets en els societats industrials. O si no estem retornant a una democràcia semblant a la de la Grècia Antiga, on només els membres de la "*polis*" podien prendre part ample dret de la vida social, mentre els altres, a qui s'anomena bàrbars, s'acontentaven amb treballar per als amos (Lochak, 1985).

Certs moviments que prediquen la lògica de la "*preferència nacional*", on l'Altre és condemnat a ser com a molt un ciutadà de segon ordre, es dediquen activament a l'adveniment d'un tipus concret de societat. Altres s'hi acomoden de manera més passiva, no perceben l'altre com a membre del seu mateix món sinó justament com una figura amenaçadora de l'alteritat amb què no se sap viure en un context econòmic, polític i social tan incert. Proposen un replegament sobre allò que els és proper ja que cada cop són menys amos del món que els envolta.

L'afirmació d'aquesta tendència és particularment preocupant per a tots aquells que treballem en el camp social; s'enfronta a l'ètica constitutiva de les professions del treball social. En efecte, si agafo com a exemple el codi deontològic dels assistents socials i dels educadors de Suïssa, l'article 4 diu:

"L'assistent social o l'educador respecta la personalitat de cada ésser humà i evita tota forma de discriminació per la nacionalitat, el sexe, la religió, l'estat civil, les opinions polítiques, el color de la pell, l'orientació sexual, la disminució o la malaltia".

O bé, quan diem que un immigrant no té els mateixos drets que un autòcton, estem afirmant que no és tan humà com aquest, que la seva pobresa o la seva exclusió són menys inquietants ja que pertany a un altre món. En el fons, estem negant la unitat del gènere humà. La història recent ens ensenya on ens pot portar aquest discurs.

Aquesta tendència és particularment preocupant per a tots aquells que treballem en el camp social

Aquesta tendència, si bé troba un cert eco, per sort no és ineluctable. Posar en dubte la possibilitat que l'Altre tingui drets en un context on els mateixos estats no paren de concebre la democràcia i els drets humans com a valors universals, provoca un qüestionament legítim de les seves pròpies polítiques. És en aquesta contradicció en què es recolza, per exemple, el moviment dels “*sense papers*” a França (Leibovici, 1997)³.

És un repte per a nosaltres, formadors de les escoles socials i educadors, imaginar les formes de lluita contra la pobresa i l'exclusió que tinguin en compte alhora les especificitats de la població en la què intervenim i la seva pertinença a una mateixa humanitat; les formes d'intervenció que, sense negar les diferències, no estableixin jerarquies entre els usuaris; les formes d'acció que, sense ignorar els límits de la professió, s'esforcin a superar de manera creativa el fatalisme del “*de tota manera no podem fer-hi res*”; i els modes de treball que, tenint en compte les urgències del moment, no perdin de vista els objectius d'igualtat d'oportunitats a llarg termini.

Per assolir aquest repte ens poden ser útils les reflexions de Montesquieu. Sense renegar de les nostres pertinences, percebia que aquestes estaven vinculades en forma de cercles concèntrics a conjunts més grans units per la solidaritat. Va escriure:

*“Si sabés alguna cosa que em fos útil, però que fos perjudicial per a la meua família, m'ho trauria del cap Si sabés alguna cosa útil per a la meua família però perjudicial per a la meua pàtria, intentaria oblidar-ho. Si sabés alguna cosa útil per a la meua pàtria però perjudicial al gènere humà, ho concebria com un crim”*⁴.

Claudio Bolzman
Institut Études Sociales, Ginebra

- 1 En certs estats del Sud la posada en marxa de les polítiques d'extraversió econòmica troba resistències importants per part dels agents més deixats de banda o bé, de vegades, de la mà d'un afebliment del rol de les institucions públiques i de la cohesió nacional, cosa que comporta situacions de guerra civil, oculta o oberta, que porten a desplaçaments massius de la població cap a regions veïnes i migracions més reduïdes cap a regions més allunyades, segurament industrialitzades.
- 2 Mentre que la política social raona en termes universalistes de protecció contra la precarietat, la política d'immigració raona en termes particularistes de "preferència nacional".
- 3 Tota una sèrie d'organismes internacionals com el Consell d'Europa, l'Organització Internacional del Treball, l'Alt Comissariat de les Nacions Unides per als refugiats, vèllem també per l'aplicació de les polítiques d'immigració que siguin compatibles amb els drets humans.
- 4 Dec aquesta cita al meu col·lega Roland Junod, responsable de formació a Institut d'Estudis Socials a Ginebra, on ensenya filosofia.

Bibliografia

- **Balibar, E.**, *Propositions sur la citoyenneté* in Withol de Weden, C. (éd.), *La citoyenneté*, Paris, Edilig/Fondation Diderot, 1988
- **Bolzmann, C., Fibbi, R. & Vial, M.**, *La population âgée immigrée face à la retraite: problème social et problématiques de recherche* in Wicker, H.R. et al. (éd.), *L'atèrite dans la société: migration, ethnicité*, Etat, Zurich, Ed. Seismo, 1996
- **Bolzmann, C., Fibbi, R. & Vial, M.**, *Dove abitare dopo la pensione? Le logiche di decisione dei migranti di fronte ai rischi di povertà* in Bolognari, V. & Kuhne, K. (éd.), *Migrazione-povertà-razzismo-interculturalità*, Bergamo. Junior. 1997
- **Caloz-Tschopp, M.C.** (éd.), *Actes du Colloque Hanna Arendt et le monde d'aujourd'hui: le droit d'avoir des droits*, Genève, sous presse, 1997
- **Castel, R.**, *La précarité: transformations historiques et traitement social* in Souet, M.H. (éd.), *De la non-intégration*, Fribourg, Editions Universitaires de Fribourg, 1994.
- **Code de Deontologie**, Association suisse des assistants sociaux diplômés et des éducateurs spécialisés, 1990
- **Dietrich, H.**, *Abschiebehaft in der BRD* in Caloz-Tschopp, M.C. (éd) (1997), *Actes du Colloque Hanna Arendt et le monde d'aujourd'hui: e droit d'avoir des droits*, Genève, sous presse, 1997
- **Eckmann, M.**, *Povertà, precarietà, emarginazione: Quali rischi per i migranti?* in Bolognari, V. & Kuhne, K. (éd.), *Migrazione, povertà, razzismo, interculturalità*, Bergamo, Junior, 1997.
- **Hammar, T.** (éd.), *European Immigration Policy*, Cambridge University Press, 1985.
- **Informationsdienst zur Ausländerarbeit**, *Altere migran-tinnen und Migranten*, N° 3, 1993.
- **Lapeyronnie, D.**, *Assimilation, mobilisation et action collective chez les jeunes de la seconde génération de l'immigration maghrébine*, *Revue française de sociologie*, 28, 1987.

- **Mehrlaender, U.** "Les jeunes d'origine immigrée en République Fédérale d'Allemagne" in, Lorreyte B. (éd.). Les politiques d'intégration des jeunes issus de la migration, Paris, CIEMI-L'Harmattan, 1989
- **Leivobici, M.**, "Des 'sans Etat' aux sans papiers" in Caloz-Tschopp, M. C. (éd.), Actes du Colloque "Hanna Arendt et le monde d'aujourd'hui: le droit d'avoir des droits", Genève, sous presse, 1997
- **Lochak, D.**, Etrangers: de quel droit?, Paris, PUF, 1985
- **Marazzi, C.**, "Les causes structurelles de la pauperisation en Suisse" in Soulet, M.H. (éd.) De la non-intégration, Fribourg, Editions Universitaires de Fribourg, 1994
- **Noriel, G.**, La tyrannie du national, Paris, Calmann-Lévy, 1991
- **Ongarelli-Loup, F.**, "Le travailleur social face aux familles immigrées et aux institutions: des formes d'intervention spécifiques?" in Beday-Hauser, P. & Bolzman, C. (éd.). On est né quelque part mais on peut vivre ailleurs. Familles, migrations, cultures, travail social, Genève, Les Editions IES, 1997
- **Townsend, P.**, Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living, London, Penguin Books, 1979
- **Vandromme, X.**, Vieillir immigré et célibataire en foyer, Paris, CIEMI-L'Harmattan, 1996.

Polítiques d'immigració versus polítiques de l'immigrant

Políticas de inmigración versus políticas del inmigrante

La ponencia centra su interés en la relación que se da entre las políticas de los países del Norte para con las poblaciones migrantes y las situaciones de pobreza y exclusión. Muestra cómo desde los años 70 las políticas de inmigración se han impuesto a las del inmigrante. Ello ha contribuido al fenómeno de la inmigración clandestinizada, fuente de exclusión permanente.

Immigration policies vs policies focused on the immigrant: contradictions of the receiving countries

This paper focuses on the relation between North countries policies on migrant populations and the situations of poverty and social exclusion. It shows how from the 70's immigration policies have prevailed over policies focused on the immigrant. This fact has contributed to the phenomenon of clandestine immigration, which is a permanent source of social exclusion.

Autor: Claudio Bolzman

Article: Polítiques d'immigració versus polítiques de l'immigrant

Referència: Educació Social núm. 11 pp. 10 - 25

Adreça professional: Institut d'Études Sociales, Ginebra - Suïza
Fax 00 41 22 322 14 99